

vede na aktuálne otázky súvisiace s ideou komplementarity a na niektorých miestach vyznievajú ich tvrdenia značne polemicky, možno uvedený

zborník práve pre jeho otvorenosť hodnotiť ako pozitívny stimul pre ďalšie bádania v tejto oblasti.

Etela Farkašová

HUMANIZMUS — OSOBNOSŤ — VÝCHOVA

V. GRULICH, Filozofické pojetí človeka a výchova. Mladá fronta 1977, 246 strán.

Je známou skutočnosťou, že uvažovanie v teoreticko-abstraktnej rovine je náročné. Neraz však omnoho náročnejším a obtiažnejším sa stáva zámer autora priblížiť svoje myšlienky „prostej“ reči čitateľa. Autorovi hrozí okrem iného predovšetkým a najčastejšie nebezpečenstvo zjednodušenia a vulgarizácie. Posledná publikácia Vladimíra Grulicha *Filozofické pojetí človeka a výchova* jednoznačne dokazuje, že je možné odborne a fundovane písať o filozofickej a pedagogickej problematike, vyhnúť sa úskaliam vulgarizácie a pritom zostať zrozumiteľným. Jasná logická stavba problému, zrozumiteľnosť autorovho jazyka nebráni filozofovi či pedagógovi, aby si osvojil mnohé poučné a inšpirujúce myšlienky, ktoré sa mnohokrát v abstraktných úvahách strácajú. Grulichovu knihu možno privítať aj z ďalšieho významného dôvodu. Je to totiž publikácia, ktorá konštruktívnou formou prehľbuje a objasňuje vzťah filozofie a pedagogiky (filozofie človeka a výchovy) a neusiluje sa o problematiku týchto dvoch spoločenskovedných disciplín analyzovať izolovane, v úzkom okruhu otázok daných predmetom týchto disciplín. Autor si zrejme veľmi dôrazne uvedomuje fakt, že analýza ktoréhokolvek aspektu problematiky človeka si vyžaduje vždy všeobecnejšie filozoficko-antropologické východiská. Tento svoj zámer Grulich neobmedzil len na niekoľko prvých kapitol, ale silný fi-

lozofický podtext, úsilie o širší záber problému je zrejmý z celej publikácie. Jeho úvahy, ktoré sa pohybujú v hraničnom pásme filozofie človeka a pedagogiky, sú na vysokej odborno-teoretickej úrovni a čitateľovi sa stáva v podstate irelevantným, či ide o filozofickú alebo pedagogickú prácu. Aj keď Grulich rozdrobil problematiku vzťahu človeka a výchovy do desiatich kapitol a analyzuje ju tak v historickom, ako aj v súčasnom filozoficko-pedagogickom kontexte, možno v publikácii zreteľne nájsť tri základné okruhy problémov, ktoré v podstate tvoria os knihy. Sú to otázky humanizmu, osobnosti a výchovy. Grulichova introspekcia do histórie humanizmu je svedectvom nielen dobrego zázemia autora, ale aj jeho výbornej schopnosti vypíchnúť z bohatej histórie humanizmu tie momenty, ktoré boli najzávažnejšie pre jeho ďalší vývoj, ako aj ukázať jeho historickú podmienenosť v tom ktorom období dejín ľudstva. Stručný pohľad na jednotlivé humanistické myšlienky a idey v staroveku je vyvážený hlbším a kritickým pohľadom čiastočne na renesančný humanizmus, ale predovšetkým na jednotlivé humanistické varianty súčasných buržoáznych filozofických smerov, ako je existencializmus, pragmatizmus, personalizmus a pod. Aj keď čiastočný, ale razantne kritický je autorov pohľad aj na súčasných „marxológov“ (Marcuse, Mayer), ktorí vehementne dokazujú,

že humanistický obsah mal len raný marxizmus a že zrelý Marx po objavení materialistického chápania dejín sa rozišiel s humanizmom, s problémami človeka. Toto tvrdenie sa im stáva východiskom k zrážke téze o „dvojakom marxizme“ (ortodoxný a autentický). Grulich kriticky poukazuje na nezmyselné tvrdenie o ortodoxnom marxizme, ktorý vraj dospel v duchu principiálneho riešenia vzťahu hmoty a vedomia k neprekonateľnej roztržke medzi materializmom a humanizmom. Autor dôrazne upozorňuje, že všetky tieto „snahy“ a „pokusy“ buržoázných ideológov, revizionistov a zjavných nepriateľov komunizmu vysvetľovať marxizmus-leninizmus ako svetový názor bez humanizmu, ako obraz sveta bez človeka a bez „ľudskej dimenzie“ sú púhym výmyslom. Ich poslaním je zastríeť revolučný prevrat, ktorý práve marxizmus-leninizmus urobil v chápaní humanizmu.” (s. 24) Najpádnejším argumentom autora proti takýmto názorom buržoázných ideológov je jeho precízna, dôkladná analýza myšlienok rodovej a konkrétne historickej podstaty človeka tak, ako ich nachádzame u klasikov marxizmu. Aj keď nepochybne existuje mnoho zasvätenejších štúdií a hlbších sond do bohatstva myšlienok o človeku, ktoré nám Marx a Engels zanechali, Grulichov pohľad má tú prednosť, že jednoduchým a zrozumiteľným spôsobom interpretuje myšlienky klasikov tak, že čitateľ má ucelenú predstavu o týchto zložitých filozofických otázkach.

Vychádzajúc z kritiky Feuerbacha, ako aj z kritiky celého materializmu pred klasikmi, akcentuje Grulich prevratnú Marxovu myšlienku o spoločenskej podstate človeka, v ktorej proti abstraktnému, nehistorickému chápaniu človeka ako prírodnej bytosti a izolovaného spoločenského individua postavil chápanie človeka ako kon-

krétne historickej spoločenskej bytosti. (s. 31) Klasikovia marxizmu ukázali, že všeobecná ľudská (rodová) a konkrétne-historická (sociálna) podstata predstavujú dve odlišné roviny jednej a tej istej ontologickej charakteristiky človeka, ktoré však veľmi úzko spolu súvisia. Autor podrobne rozvádza Marxove myšlienky o rodovej a sociálnej podstate človeka. Rodová podstata je kvintesenciou všetkého toho, čo si človek osvojil v procese činného vydeľovania sa z prírody a nemožno ju chápať ako vrozený súbor nemenných vlastností, ale ona je výsledkom jeho vlastnej predmetno-historickej aktivity — práce. Klasikovia ukázali na rozhodujúci význam ľudskej práce a reči pri emancipácii človeka ako prírodnej bytosti a zdôraznili ich veľkú funkciu pri jeho zovpoločensťovaní. Človek je tvorom spoločenským už svojou vlastnou rodovou podstatou, ale pritom sa musí socializovať ako jednotlivec vždy znovu a sám za seba. (s. 44) Pritom človek neutvára svoju spoločenskú podstatu v izolácii od spoločnosti, ale tvorí ju tým, ako sa vraďuje do jej sociálnych vzťahov a väzieb ako jej spolutvorca a sebatvorca. Takto postavená problematika človeka, ktorú marxizmus skúma v dialektickej jednote podstaty a existencie, podstaty a javu, všeobecného a jedinečného, nevyhnutného a náhodilého, zákonitého a slobodného, dáva autorovi východisko k chápaniu aj samého komunizmu ako reálneho humanizmu, ktorý je konkrétne revolučný, vedecký a vyznačuje sa vierou v tvorivé schopnosti pracujúceho človeka, ktorému priznáva nielen právo, ale i reálne prostriedky pre jeho slobodný a všestranný rozvoj. Všestranný a harmonický rozvoj osobnosti spájaj Marx s plánovitosťou a uvedomelosťou spoločenského rozvoja za socializmu a komunizmu, kedy sloboda človeka spočíva nielen

v jeho nadvláde nad prírodou, ale i nad sebou samým. Všestranný a harmonický rozvoj človeka nie je podľa Marxa mysliteľný bez slobodného využitia voľného času a „uskutočnenia produktívnej činnosti“, upozorňuje Grulich. (s. 71) Komunistická spoločnosť predstavuje najvyššiu formu slobodného rozvoja ľudskej osobnosti, ktorá je oslobodená od všetkých foriem ekonomického, sociálno-triedneho a duchovného útlaku. Preto je všestranný a harmonický rozvoj osobnosti najvyšším cieľom a humanistickým ideálom komunizmu. Autor nezabúda vo svojich úvahách o filozofickom chápaní človeka ani na Leninove názory o všestrannom oslobodení človeka, ktoré pred čitateľom citlivo a precízne rozvíja a ktoré považuje za vrchol filozofických názorov na človeka.

Druhým okruhom otázok, ktoré sú predmetom Grulichovej analýzy v jeho publikácii, sú otázky spojené s problematikou osobnosti, zamerané predovšetkým na vzťah osobnosti a spoločnosti. Marxizmus-leninizmus chápe tento vzťah ako dve rôzne stránky jednej a tej istej objektívnej reality. Autor túto marxistickú myšlienku rozvíja bližšie: „Konštitutívne prvky, z ktorých je vybudovaná spoločenská formácia a z ktorých sa tvorí jednotlivá osobnosť, majú všeobecne zhodný charakter. Sú povahy sociálno-prírodnej, materiálnej a duchovnej, spoločenskej a kultúrnej, ekonomickej a ideologickej. Tak v prípade spoločnosti, ako i v prípade jednotlivej osobnosti ide o ich organickú jednotu, zároveň však o iný stupeň usporiadanosti.“ (s. 107) Autorova pozornosť je potom zameraná na históriu pojmu osobnosť a od Boethia a Mirandolu sa dostáva až k súčasným idealistickým a teologickým teóriám osobnosti. Na príklade Alcottovej a de Chardenovej filozofie rozvíja personalistické chápa-

nie osobnosti a filozofia Kierkegaard, Heideggera, Jaspersa, Marcela sa mu stáva základom pre určenie osobnosti u existencionalistov. Nemenej ho zaujíma riešenie tejto otázky v predmarxovskom materializme a naturalistickej antropológii. Grulich na základe tejto sondáže prichádza k záveru, že súčasná buržoázna idealistická filozofia nie je schopná vyriešiť problém človeka ako celistvej osobnosti a rozpracovať všeobecný filozofický aspekt komplexnej problematiky človeka a ľudskej osobnosti. Po hodnotení buržoáznej idealistickej filozofie človeka a jej konfrontácii s marxistickým chápaním upozorňuje autor na diskusie k tomuto problému, ktoré sa vedú v súčasnej sovietskej filozofickej literatúre. Zdôrazňuje, že sa v nich prejavuje tendencia interpretovať osobnosť ako pojem, ktorý vyjadruje sociálny obsah človeka v jeho individuálnej forme. Najoptimálnejšie sa tejto problematiky zmocňuje sovietsky filozof G. L. Smirnov, s ktorým Grulich plne súhlasí, že „pojem človeka má prírodné spoločenský charakter, ktorý zahŕňa jeho fyziologickú štruktúru a tiež sociálnu stránku. Ak sú v pojme človek ustálené všeobecné, rodové symptómy — telesná organizácia, vedomie, jazyk, práca, schopnosť ďalšieho sebazdokonaľovania atď., tak v pojme osobnosť sú fixované sociálne znaky, vlastné jednotlivému typu ľudí, prejavujúce sa v rozmanitej individuálnej forme. Pojem „osobnosť“ je sociálna.“ (s. 134) Osobnosťou sa človek stáva ako aktívny subjekt spoločenských vzťahov.

V súčasnej marxistickej filozofii a pedagogike nesmierne závažnou otázkou sa stáva otázka formovania ľudskej osobnosti. Jej význam sa umocňuje aj aktuálnosťou, ktorá vyplýva z požiadavky nášho socialistického života. Otázky, ktoré si Grulich kladie v súvislosti s formovaním ľudskej o-

sobnosti, sú pre čitateľa poučné predovšetkým tým, že ho upozorňujú na súčasný stav a možnosti riešenia tejto problematiky. Človek je utváraný na ľudskú osobnosť celým komplexom vplyvov, hovorí autor, pričom primárnym faktorom sa stáva výchova. Ak predmarxovská filozofia a pedagogika hovorila o človeku a jeho výchove, tak mala na mysli človeka ako súčasť prírody alebo ako abstraktnú, od spoločnosti odtrhnutú bytosť. Až klasikovia poukázali na to, že človek, výchova a spoločnosť sú rôzne stránky tej istej skutočnosti. Grulichove porovnávanie rôznych teórií, či už pedagogického pesimizmu, iracionalistického voluntarizmu, geografického a biologického determinizmu, teórie negatívnej výchovy a pod., vedené predovšetkým v konfrontácii s Leninovými názormi na výchovu, vyznievajú jednoznačne kladne pre marxistické chápanie a vysvetľovanie výchovného procesu, ktorý nestojí v rovine nejakého abstraktného ideálu, ale je realizovaný v praxi ako princíp jednoty rozumovej a telesnej výchovy, ako aj polytechnického vzdelania. Cenné myšlienky klasikov o výchove predstavujú vcelku nepostrádateľné metodologické a teoretické východiská pre skúmanie takej dôležitej problematiky, akou je utváranie človeka v socialistickej spoločnosti, akcentuje autor. (s. 164) Potom venuje svoju pozornosť analýze samého výchovného procesu, kde podrobne rozoberá jeho jednotlivé štádiá (makroprostredie, mezoprostredie, mikroprostredie) a rozoberá pojem socializácie, ktorý vysvetľuje ako zospoločňovanie. „Marxizmus chápe zospoločňovanie človeka ako komplexný proces socializácie, kultúrňovania, personalizácie a spoločenskej angažovanosti jednotlivca. Socializácia je vždy dialektickou jednotou prispôso-

bovania a utvárania. (s. 171) Rozdiel medzi socializáciou a výchovou vidí autor v tom, že kým socializácia spočíva v samovoľnom, pasívnom i aktívnom osvojovaní všetkých vplyvov, a to tak pozitívnych, ako aj negatívnych, tak výchova spočíva v zámerom (intencionálnom) a aktívnom osvojovaní pozitívnych hodnôt.

Faktom je, že človek sa stáva osobnosťou len ako nositeľ určitých spoločenských vzťahov a zaraďuje sa do nich prostredníctvom štruktúry malých i veľkých sociálnych skupín. Pretože vzťahy medzi osobnosťou a spoločnosťou sprostredkúva kolektív, logicky vyrastá z Grulichovej koncepcie danej otázky problematika kolektívu, ktorej autor venuje jednu celú kapitolu. Socialistický kolektív je pre neho prostriedkom slobodného rozvoja jednotlivca a chápe ho v Makarenkovom poňatí ako cieľavedomý komplex osobností, organizovaných a vládnuúcich orgánmi kolektívu, ktoré ujednocuje spoločná práca a spoločný boj za dosiahnutie určitých spoločenských cieľov.

Záver Grulichovej publikácie je venovaný dvom čiastkovým otázkam, ktoré súvisia s výchovným procesom: ideálu a skutočnosti pri výchove socialistického človeka a otázke slobody osobnosti a výchovy.

Knižku Vladimíra Grulicha možno hodnotiť ako pozitívny príspevok k mimoriadne aktuálnym pedagogicko-filozofickým otázkam našej súčasnosti. Jej hodnota je umocnená nielen serióznou odbornou úrovňou, disponujúcim množstvom bibliografického materiálu, ale v neposlednom rade i tým, že sa môže stať konkrétnou pomocou a v mnohom aj inšpiračným zdrojom pre všetkých tých, ktorí v tejto problematike pracujú.

Barbora Hlavová